

SANTOS GARCÍA, Saúl (ed.) (2014).
Estudios de vitalidad lingüística en El Gran Nayar.
Tepic: Universidad Autónoma de Nayarit. 284 p.

La comunitat acadèmica construeix coneixement a partir dels seus predecessors, de manera que cada recerca, cada publicació, és un capítol, gran o petit, d'una empresa que no té fi. En aquest cas, aquesta característica és més que evident, i a més queda explicitada: aquests estudis de vitalitat de quatre llengües en una regió cultural de Mèxic coneguda com El Gran Nayar (que inclou part dels actuals estats de Nayarit, Jalisco, Durango i Zacatecas) incorporen el marc teòric proposat per Roland Terborg i Laura García Landa (2011), de la Universitat Nacional Autònoma de Mèxic, i apliquen una metodologia paral·lela a la que aquests autors fan servir en els seus estudis, amb instruments de treball de camp prou semblants per fer possibles les comparacions. Es tracta, doncs, de contribuir a cartografiar la situació sociolingüística de certes comunitats mexicanes històricament parlants de llengües autòctones i d'impulsar programes de manteniment i de revitalització.

El primer capítol del llibre es dedica a explicar quins grups culturals ocupen tradicionalment la regió d'El Gran Nayar, que són quatre (entre parèntesis posem els autònims corresponents): cores (*náayeri*), huitxols (*wixárika*), tepehuans (*audam*) i mexicaners (*meshikan*). Tots quatre, lingüísticament parlant, formen part de la família utoasteca, segurament la més coneguda de Mèxic pel fet que inclou el nahua (de fet, el mexicaner és una variant de nahua). També ens proporciona una breu història de la regió i dona dades etnolingüístiques bàsiques.

El segon capítol es dedica a explicar breument el marc conceptual, és a dir, l'ecologia de pressions de Terborg i García (2011), en què l'activitat lingüística és una activitat social subjecta a un sistema de pressions que la condicionen i que s'originen en interessos, que poden ser individuals o col·lectius, materials o ideològics, immediats o permanents, etc. El capítol també exposa la metodologia usada, que segueix igualment les passes de Terborg i García, i que té tres orientacions: la quantitativa (basada en un qüestionari dissenyat per Terborg), la qualitativa (duta a terme mitjançant entrevistes semiestructurades) i l'observació participant.

Els capítols següents estan dedicats a estudiar un nucli poblacional d'una llengua diferent cadascun. El llibre no pretén fer una radiografia de la comunitat lingüística en general, sinó que en cada cas se centra en un lloc concret. El primer és Zonteco, un assentament tepehuà fruit de la migració des de Durango als anys vuitanta del segle xx. Així doncs, es troba en zona històrica tepehuana, però es tracta d'una població nova. Una situació semblant a la d'El Colorín, poble situat a zona huitxol però format a partir de 1994, quan es va construir una central hidroelèctrica i la comunitat

(que existia amb el mateix nom) es va desplaçar de la muntanya a la vora de l'aigua. En canvi, Santa Teresa és un poble cora documentat des de 1722. La quarta població estudiada és Santa Cruz de Acaponeta, habitada sobretot per mexicaners, però on també hi ha alguns huitxols, cores i tepehuans.

A banda de l'interès del treball com a font d'informació de l'estat d'aquestes llengües (una informació que a vegades contrasta amb les dades oficials de l'Institut Nacional d'Estadística i Geografia mexicana, que solen ser més optimistes que les obtingudes pel treball de camp presentat en el llibre), crec que el més valuós que aporta són els testimonis fruit de les entrevistes i de l'observació participant. Els diferents estudis, tot i fer referència a situacions de substitució prou variades, presenten sovint aspectes comuns, que també ho són amb moltes altres comunitats lingüístiques del món. Així, en els casos de pèrdua de la transmissió, hi sovinteja la manifestació de nostàlgia per no haver après la llengua indígena de petits. Sembla que la generació dels néts, i a vegades fins i tot la dels fills, no comprèn per què no se'ls va transmetre la llengua patrimonial: «los jóvenes reclaman que no se les haya enseñado el *wixárika*» (p. 124). Encara que almenys en un cas també trobem culpabilització mútua: «los adultos mayores alegan que fueron los adultos jóvenes quienes no quisieron aprenderla y que se rehusaron a usarla» (p. 107).

També és recurrent l'argumentació a favor de la substitució: l'espanyol havia de ser un vehicle de progrés, un passaport a la millora social, a l'accés a més recursos:

Los papás y las mamás ya no quieren enseñar a hablar la lengua indígena. Se dirigen a sus descendientes en español porque piensan que eso mejorará sus condiciones de vida, la gente no se burlará de ellos, no les dará vergüenza y podrían tener mejores trabajos (p. 121).

I tanmateix, tenint en compte la situació global d'aquestes comunitats, sembla que l'argument confon la direcció causal: no és que si comences a parlar espanyol tinguis accés a més recursos; és que els qui tenen accés als recursos a més a més parlen espanyol (no pas per casualitat, és clar).

Un altre element que s'apunta en el llibre és la relació entre preservació i alarma. Les comunitats amb vitalitat lingüística més alta presenten més indicis d'alarma per la desaparició de la seva llengua, mentre que en aquelles en què la substitució ha avançat molt més sembla haver-hi una certa resignació que se situa entre l'anomenada *conjectura de l'eternitat* de la llengua (la idea que la llengua en si és immortal, com si fos un ens independent dels seus parlants) i el fatalisme (la idea que la desaparició és inevitable): «con frecuencia, los miembros de las comunidades cuya lengua está en peligro de desplazamiento son ajenos a este fenómeno, o lo ven como algo normal e inevitable» (p. 245). Tanmateix, els investigadors mexicans subratllen també el considerable efecte que la seva presència i l'interès que mostren per les llengües provoquen en les comunitats, quant a presa de consciència de l'amenaça a què la llengua està sotmesa:

A partir de los distintos acercamientos que tuvimos con los habitantes [...] la gente fue desarrollando conciencia de la situación lingüística de su comunidad y fueron despertando un interés por hacer algo al respecto, o reafirmaron el interés que ya tenían. También se fueron dando cuenta de que, en el fondo, sí les preocupaba que la lengua estuviera siendo desplazada y que tenían deseo de recuperarla (p. 246).

Aquesta voluntat de revitalització, però, a banda de molts altres obstacles, topa amb el rebuig a un estàndard que es percep aliè: «Igual que en otras comunidades, en El Colorín hay personas que se resisten a la enseñanza de una variante que no es la propia» (p. 120). Aquest factor, unit al fet que en general l'escola es fa únicament en castellà, contribueix a la sensació que l'ensenyament reglat és més aviat una pressió intensa favorable a la substitució (com ho solen ser l'església, el comerç o l'Administració pública). Hi ha, però, una excepció: l'escola primària de Santa Cruz, sobretot pel fet que el director és un activista favorable a la revitalització. No és el més habitual, com els investigadors subratllen, en altres escoles suposadament bilingües, «en las que los profesores con frecuencia son monolingües de español, o bien hablantes de alguna lengua indígena que no es la que se habla en la comunidad donde laboran» (p. 201). La conclusió a què aboca aquesta constatació és inevitable: el govern posa en marxa plans d'educació bilingüe per quedar bé, però no hi creu gens ni mica.

Els dos darrers capítols del llibre són una mica diferents. El setè no se centra, com els anteriors, en una sola comunitat, sinó que en compara set, de tres llengües diferents (quatre de huitxoles, dues de tepehuanes i una de cora). En aquest cas es limita a les dades ofertes pel qüestionari i no inclou recerca qualitativa. Tot i les diferències notables entre comunitats, les conclusions no són gaire optimistes quant al futur de les llengües: «la LI [llengua indígena] no se percibe como la lengua que más se usa con los niños o los adultos jóvenes en el hogar en ninguna de las siete comunidades» (p. 239).

Finalment, el vuitè capítol repassa diverses iniciatives de revitalització dutes a terme a les comunitats. Els investigadors insisteixen molt en la necessitat que les accions sorgeixin de les mateixes comunitats, que les visquin com a pròpies, i no pas com a propostes externes d'uns universitaris que vénen de lluny. Algunes d'aquestes iniciatives van mostrar resultats força immediats. Per exemple, la idea de retolar els espais públics en huitxol (carrers, edificis públics, etc.), que va generar un treball comú de recuperació de noms. La consciència que va despertar la retolació va impulsar altres activitats, com ara cursos per a adults en què els parlants més grans aporten el coneixement oral de la llengua i els nens i joves, la lectoescriptura.

El llibre posa en evidència que la situació de les llengües indígenes a Mèxic no és gaire bona, certament, però també desmenteix les veus que sovint donen per consumada la seva desaparició. Ens mostra un bon grapat d'acadèmics compromesos no només amb la documentació de la diversitat lingüística mexicana, sinó també amb la seva revitalització. I ens dóna testimonis molt interessants (no només pel que tenen

d'específic, sinó també pel que tenen de comuns amb altres indrets) sobre les representacions dels parlants de llengües amenaçades.

Pere COMELLAS CASANOVA
Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades (GELA). Universitat de Barcelona

BIBLIOGRAFIA DE REFERÈNCIA

TERBORG, Roland; GARCÍA LANDA, Laura (coord.) (2011). *Muerte y vitalidad de lenguas indígenas y las presiones sobre sus hablantes*. Mèxic: Universidad Nacional Autónoma de México.